

Αμμόχωστος 1571

Mio figlio. Έτσι τον αποκάλεσε και τον κοίταξε βαθιά στα μάτια, με το ίδιο εκείνο τρυφερό, στοργικό βλέμμα που του έστελνε πάντα το οποίο, παρά τις προθέσεις του, εκνεύριζε αφόρητα τον Μάρκο. Βλέμμα αλλιιώτικο, ιδιαίτερο. Λες και το καφέ της ίριδας του στιβαρού Βενετσιάνου γλύκαινε σαν τον αντίκριζε, άλλαζε χρώμα και γινόταν μελί. Capitano di Famagusta. Αυτός ήταν ο τίτλος του Άρχοντα Μαρχαντόνιο Μπραγκαντίνο, που στην πραγματικότητα ήταν Διοικητής όλης της Κύπρου, μια και η Αμμόχωστος αποτελούσε το κλειδί ασφαλείας ολόκληρου του νησιού. Είχε την φήμη του δίκαιου και ικανού, αλλά ταυτόχρονα σκληρού και απόμαχρου άνδρα. Το μόνιμα αυστηρό του ύφος δεν επέτρεπε σε κανέναν, ούτε ακόμα και στους στενούς του συνεργάτες, να περιμένει οποιαδήποτε εύνοια. Ακόμα και στις ώρες της διασκέδασης και της απόλαυσης στα καπηλειά της Αμμοχώστου, ώρες που ποτέ δεν λείπανε από την ζωή του, με τα ποτήρια ξέχειλα με καλό κόκκινο κρασί, τα κεφάλια να βουίζουν από την μέθη, χαλαρωμένος ανάμεσα σε όμορφες κυπριωτοπούλες με κατάμαυρα εκφραστικά μάτια και πλούσια στήθια, ακόμα και τότε κανένας δεν τολμούσε να ξεπεράσει τα όρια και να εκφραστεί με οικειότητα στον Μαρχαντόνιο Μπραγκαντίνο. Κι ήταν ακριβώς εκείνο το στυφό βλέμμα που κράταγε τους άλλους σε απόσταση. Ένα βλέμμα που ποτέ δεν σκάλωνε άσκοπα, ούτε σε πράγματα ούτε σε ανθρώπους. Υπολογισμένο επα-

κριβώς –τόσες μοίρες δεξιά, τόσες αριστερά, τόση ένταση όση απαιτούσε η κάθε στιγμή– μόνο για να συλλάβει τις πληροφορίες που χρειαζόταν. Ή πάλι, ίσα-ίσα για να κάνει τους γύρω του να καταλάβουν τον βαθμό σοβαρότητας της κάθε διαταγής. Τα συναισθήματά του δεν τα μοιραζόταν με κανέναν. Ή τουλάχιστον όχι αν δεν το αποφάσιζε ο ίδιος.

Απέναντι στον Μάρκο όμως, ο Μαρκαντόνιο Μπραγκαντίνο ήταν πολύ διαφορετικός. Έτρεφε μια ιδιαίτερη και απειρίοριστη συμπάθεια που δεν προσπάθησε ποτέ να την κρύψει από τον νεαρό.

Όρθιος, μπροστά στο ανοιχτό παράθυρο του γραφείου του, στητός, με το κεφάλι ψηλά και τα χέρια δεμένα στο στήθος, τον παρακολουθούσε με ικανοποίηση να μεγαλώνει και να διαμορφώνει –ουσιαστικά μόνος του, χωρίς καθοδήγηση από κανέναν– ένα σύνθετο, αλλά ανεξάρτητο χαρακτήρα. Τον χάζευε, πιτσιρικά, να αλωνίζει πάνω-κάτω στο *fondaco*, την αγορά της πόλης. Ευκίνητος σαν αίλουρος, ο Μάρκο, μπερδευόταν ανάμεσα στα πόδια των εμπόρων, χωνόταν κάτω από τους ξύλινους πάγκους και πασπάτευε τηνπραμάτεια τους. Να δει, να θαυμάσει, να χαϊδέψει κρυφά με το τρυφερό του χεράκι το φίνο μετάξι που τόσο άκαρδα του έκρυβε ο Μέντες ο Εβραίος με το τριγωνικό αστείο μούσι. Πρώτος και καλύτερος ανάμεσα στο κοινό του *Marcello*, του μεγάλου ταχυδακτυλουργού, άφωνος και εκστασιασμένος, μαγεμένος από τις δεξιοτεχνίες του νεαρού Ενετού. Αργότερα ο Διοικητής τον κρυφοκοίταγε, νεαρό πια, όταν φρόντιζε παρέα με τον Αντόνιο τα άλογά του, τρίβοντας με αργές παλινδρομικές κινήσεις το τρίχωμά τους με την σκληρή βούρτσα. Κι όσο το δυνατό του χέρι ακολουθούσε τις καμπύλες του αλόγου, να τους ψιθυρίζει γλυκόλογα στ' αυτιά τους και φλερτάριζε γυναίκα. Τον θαύμαζε να συναλλάσσεται στην αγορά, κάνοντας τον μεσάζοντα και, με τερτίπια που θα ζήλευε κι ο μεγαλύτερος έμπορος, να καταφέρνει να εξασφαλίζει συμφωνίες για λογαριασμό άλλων μικροεμπόρων της

πόλης. Πότε κάποιες οκάδες αλάτι, πότε σακιά βαμβάκι, πότε *sylvia atricapilla*, κάτι μικρά πουλιά σιτεμένα στο αλάτι και το ξίδι, που στο νησί τα λέγαν αμπελοπούλια και στην Βενετία, όπου μοσχοπουλιόντουσαν σαν ο καλύτερος μεζές, «εγχευστες παχουλές μπουκίτσες». Χαιρόταν να τον ακούει να μπερδεύει στην ίδια πρόταση την ελληνική διάλεκτο που μίλαγαν στο νησί, μια κουβέντα ιταλική, λίγα φράγκικα, όλα έναν αχταρμά, και να καταφέρνει να συνεννοηθεί μια χαρά σ' αυτή την περίφημη κοσμοπολίτικη αγορά της Αμμοχώστου. Την πιο πλούσια αγορά της Μεσογείου κατά πως μαρτύραγαν οι κουρσάροι της εποχής και οι έμποροι που την κατέκλυζαν καθημερινά από όλα τα μήκη και τα πλάτη της μεγάλης θάλασσας. Μια αγορά με τις Ασσίζες¹ της, γραμμένες ήδη από την εποχή των Φράγκων, αυστηρές αλλά δίκαιες ώστε να διασφαλίζουν απόλυτα πωλητή και αγοραστή, όπως άλλωστε διασφάλιζαν και όλες τις υπόλοιπες λειτουργίες της κοινωνίας.

Τούτη την φορά, καταμεσήμερο, προφυλαγμένοι απ' τον καυτό ήλιο του Ιούλη κάτω από μια συστάδα δένδρων, ροδιές ανακατεμένες με συκιές, όλες απογυμνωμένες, ληστεμένες και λεηλατημένες από τα φρούτα τους, εκτός από την ζεστή ματιά, ο Διοικητής φαινόταν να ετοιμάζεται να του χαρίσει κάτι παραπάνω. Ήξεραν πολύ καλά κι οι δυο πως αυτή ήταν η τελευταία τους συνάντηση. Ο Μάρκο, με τις ευλογίες του Διοικητή, μαζί με τον ιπποκόμο, τον Αντώνη Μαμωνά, θα μπάρκαραν το ίδιο βράδυ στην τελευταία γαλέρα με προορισμό τον Χάνδακα². Ό,τι ήταν να ειπωθεί, έπρεπε να ειπωθεί εκείνη την στιγμή. Κι ας ήταν δύσκολη ώρα. Ας ήταν η ώρα που ο αέρας της πολιορκημένης πόλης δεν μύριζε τίποτε άλλο πέρα

1. Οι Ασσίζες ήταν οι κώδικες των νόμων του Βασιλείου της Κύπρου επί φραγκοκρατίας, τον 13ο αιώνα.

2. Παλιά ονομασία της Κρήτης αλλά και του Ηρακλείου.

από θάνατο και καμένη γη. Οι δύο άνδρες δεν είχαν άλλη επιλογή. Έπρεπε να σταθεί ο ένας απέναντι στον άλλο, εκεί, ανάμεσα στο ήδη νεκρό χθες και το αβέβαιο αύριο και να κλείσουν έναν κύκλο της ζωής τους, που στην πραγματικότητα ο Διοικητής δεν είχε αφήσει να διαγραφεί ποτέ καθαρά.

— Καλή τύχη, *mio figlio*, είπε, και πήρε τα χέρια του Μάρκο στα δικά του, γλιστρώντας στις χούφτες του κάτι σκληρό και κρύο.

Κι έτσι, με τα τέσσερα χέρια —εξίσου τραχιά και ταλαιπωρημένα— δεμένα σφιχτά, το βλέμμα του Διοικητή διέτρεξε για τελευταία φορά το νεανικό πρόσωπο. Από το φαρδύ κούτελο που έκανε την μακριά του μύτη να τονίζεται ακόμα περισσότερο, στα χλωμά μάγουλα και τα ασυνήθιστα μεγάλα αυτιά, στο προτεταμένο πιγούνι κρυμμένο κάτω από το μικροσκοπικό, στρογγυλεμένο μούσι και πάλι πίσω, στα μαύρα, κορακίσια του μάτια, πλαισιωμένα από φαρδιά, δασύτριχα φρύδια. Απόθεσε το χέρι του για λίγο στα σγουρά μαύρα κοντοκουρεμένα μαλλιά του Μάρκο κι αναστέναξε. Ο νεαρός τον κοίταζε ανυπόμονα, περιμένοντας αυτό το κάτι παραπάνω. Μια ακόμη κουβέντα, την κουβέντα, μια αντρίκεια επιτέλους ομολογία. Εκείνος όμως κατέβασε το κεφάλι, λες και η ματιά του νεαρού του έκαψε το πρόσωπο, πήρε μια βαθιά ανάσα, έκανε μεταβολή και απομακρύνθηκε.

Για πρώτη φορά, μετά από πολλά χρόνια, ο Μάρκο ένιωσε να εξοργίζεται πάλι με τον Διοικητή. Όσο ήταν μικρός, κάθε που συναπαντιόντουσαν, μια πεταλούδα φτερουγίζε ανυπόμονα στο στήθος του. Λαχτάρα γι' αυτή την κουβέντα που θα 'κλεινε όλα τα στόματα. Όχι τόσο γιατί νοιαζόταν για την μάνα του την Θοδώρα. Εκείνη κατάφερνε να μένει κουφή στα κουτσομπολίστικα σχόλια, λες και σ' αυτή την ιστορία δεν υπήρχε τίποτα μεμπτό. Περιφερόταν μέσα στην βίλα του Διοικητή βαστώντας τις καλοδιπλωμένες πετσέτες και τα αρωματισμένα λευκά σεντόνια, σοβαρή, απορροφημένη στο έργο που

επιτελούσε. Για τον ίδιο επρόκειτο. Να πάφει πια η υπόλοιπη πιτσιρικαρία στην γειτονιά να τον φωνάζει μούλικο, προκαλώντας άλλοτε απλώς μειδιάματα, πολλές φορές όμως και τα απροκάλυπτα γέλια των μεγάλων. Πέρασαν όμως τα χρόνια, κι όσο ο Διοικητής δεν έλεγε τίποτα, η λαχτάρα έσβηνε και την θέση της στην ψυχή του νεαρού έπαιρνε ο θυμός. Μέχρι που σιγά-σιγά ξέφτισε κι αυτό το συναίσθημα –ειδικά όταν πέθανε η μάνα του– και το μόνο που ένιωθε πια απέναντι στον Μαρκαντόνιο Μπραγκαντίνο ήταν αδιαφορία.

Ετούτη όμως την φορά, την τελευταία, όταν νωρίς το πρωί ο Διοικητής του μήνυσε πως θέλει να τον δει, μια νέα ελπίδα ξύπνησε μέσα του. Με καθυστέρηση εικοσιπέντε χρόνων, τώρα που οι δρόμοι τους φαινόταν να χωρίζουν για πάντα, λίγο πριν η πόλη παραδοθεί από τους Ενετούς στα χέρια των Οθωμανών, ο Μάρκο περίμενε ν' ακούσει αυτό που δεν είχε μπορέσει να του ομολογήσει μέχρι τότε ο Μπραγκαντίνο.

Κι όμως... *Mio figlio*, του είπε και τίποτε άλλο. Αυτό είχε μόνο να του πει αυτός ο δήθεν ισχυρός άνδρας; Ούτε και τώρα; Ο Μάρκο έκανε να τον σταματήσει, αλλά αμέσως μετάνιωσε. Όχι, δεν θα τον παρακάλαγε· όπως δεν το είχε κάνει τόσα χρόνια. Μόνο τον παρακολούθησε με το βλέμμα, καθώς ο περίφημος *Capitano* του Βασιλείου της Κύπρου χανόταν πίσω από τις γρανιτένιες κολόνες που βάσταγαν άθικτο ακόμα τον ναό του Αγίου Αντωνίου. Και μετά: «Γελιοίς και άνανδρος», φώναξε δυνατά με οργή. Με καθυστέρηση όμως. Αφού ο Διοικητής είχε στρίψει την γωνία της εκκλησίας, αφήνοντάς τον μόνο κάτω από τον καυτό ήλιο του μεσημεριού. Όταν πια δεν θα μπορούσε κανείς να τον ακούσει. «Αυτό είναι ο Διοικητής σας», συνέχισε. «Ναι, άνανδρος! Έχετε την εντύπωση πως τα όπλα και η πολιτική δύναμη κάνουν τους αληθινούς άνδρες; Έτσι μάθατε να μετράτε τον κόσμο. Όλοι οι υπόλοιποι είναι μόνο κορμιά. Στήθη για να τα βάζετε ασπίδα μπροστά σας την ώρα του κινδύνου ή σκεύη απόλαυσης

για να ικανοποιείτε τις σεξουαλικές σας ορέξεις». Ο Μάρκο γύρισε το κεφάλι δεξιά κι έφτυσε φουρκισμένα στο χώμα. Στους Βενετσιάνους τα 'λεγε, μα κανείς δεν φαινόταν να περνά εκείνο το μεσημέρι από τον Άγιο Αντώνιο ενώ οι παρατεταμένοι κανονιοβολισμοί που ακούγονταν να πέφτουνε από την πλευρά του Προμαχώνα του Τοξότη, ρουφούσαν άπληστα την οργισμένη φωνή του νεαρού. Γλίστρησε αργά το κοντοπίθαρo κορμί του στον τοίχο της εκκλησίας και κάθισε στο χώμα αποθέτοντας το κεφάλι στα διπλωμένα του γόνατα, κρύβοντάς το ανάμεσα στις φαρδιές του πλάτες, ασύμμετρα φαρδιές για το μικρό του ανάστημα.

Ο Μάρκο είχε πολλές μέρες να δει τον Διοικητή από κοντά. Η στέγη που φιλοξενούσε τόσο εκείνον όσο και τον Μάρκο με την οικογένειά του, που ζούσαν στην δούλεψή του, είχε κι αυτή γκρεμιστεί στον τελευταίο βομβαρδισμό, σκορπίζοντας τους ενοίκους της σε πιο τυχερά μέρη, πιο απομακρυσμένα από τα τείχη της πόλης. Στην θέση της έπαυλης έβλεπες πια μόνο πέτρες άταχτα ριγμένες και μισοκαμένα ξύλα. Μόνο το αρχοντικό τζάκι –φτιαγμένο από ακριβό στυλπνό μάρμαρο Giallo di Siena– έμενε όρθιο, πληγωμένο όμως κι αυτό, με μια διαγώνια ρωγμή να διαγράφεται καθαρά πάνω στην κίτρινη πέτρα. Μα ακόμα κι έτσι, ουσιαστικά άστεγος, ο Διοικητής ήταν εκείνες τις τελευταίες μέρες ακόμα πιο παρών. Έφτανε να σηκώσεις το κεφάλι και τον έβλεπες, τότε να επιθεωρεί τις ζημιές μαζί με τους μηχανικούς του από την μέσα πλευρά των τειχών στο ύψος των οχυρών του Τοξότη, τότε να εξετάζει αν η δίοδος στις στοές του προμαχώνα Μαρτινένγκο παρέμενε ανοιχτή και πολύ σπάνια πια, μια και η ελπίδα είχε από καιρό πεθάνει, ν' αγναντεύει την θάλασσα πάνω από τον Πύργο του Ναυστάθμου, το δειλινό, όταν οι μάχες κόπαζαν, περιμένοντας την σωτήρια νηοπομπή που δεν έφτασε ποτέ. Η πολιορκία της πόλης διάνυε ήδη τον δέκατο μήνα. Ένα χρόνο παρά

κάτι, αποκλεισμένοι πίσω από τα τείχη που, παρά τα λαγούμια που είχαν καταφέρει να ανοίξουν οι Οθωμανοί, παρά τους ανελέητους βομβαρδισμούς με τα τηλεβόλα που είχαν στήσει απέναντι τους –κάπου εκατό τα είχε μετρήσει ο λοχαγός Άγγελο Γκάττο από το Ορβιέττο–, παρά τις χιλιάδες οβίδες, άλλες σιδερένιες κι άλλες πέτρινες, που εξαπέλυαν καθημερινά από την ανατολή μέχρι αργά το δείλι, αλλά και τις πρόσφατες μεγάλες εφόδους που οργάνωσαν οι επιτιθέμενοι, ακόμα βάσταγαν. Τα τείχη και η πόλη ήταν όρθια. Οι σιταποθήκες όμως ήταν από μήνες άδειες· τα ζώα, άλλα ήδη νεκρά από την ασιτία κι άλλα θανατωμένα, όσο ήταν καιρός να προσφέρουν το κρέας τους την εποχή της πείνας. Τα πολεμοφόδια ήταν ελάχιστα και τα βαρέλια της πυρίτιδας μετριόνταν στα δάχτυλα των δύο χεριών. Και οι υπερασπιστές της Αμμοχώστου, ενετοί αξιωματούχοι, κατακτητές στο νησί εδώ και ογδόντα τόσα χρόνια, μαζί με τους έλληνες πολίτες της πόλης, κουρασμένοι, αποκαμωμένοι, υποσιτισμένοι και απογοητευμένοι, είχαν αρχίσει να λυγίζουν. Η τελευταία είδηση για επικείμενη βοήθεια ήρθε στα τέλη του Ιούνη από τον Χάνδακα με μια γαλιάσσα. Στην θέα και μόνο της θεόρατης βενετσιάνικης γαλέρας με τις τρεις σειρές κανόνια, την ψηλή της καρίνα με τα τρία τεράστια πανιά να ανεμίζουν στ' ανοιχτά του κόλπου της Αμμοχώστου, οι πολιορκημένοι ένωσαν να τους ανεβαίνει το ηθικό κατακόρυφα. Είχε περάσει όμως ήδη ένας μήνας από τότε και ο μεγάλος χριστιανικός στόλος που τους υπόσχονταν πως θα 'ρχόταν από το Καστελόριζο, δεν έλεγε να φανεί· λες και το Καστελόριζο βρισκόταν μίλια μακριά. Δεν φαινόταν να υπάρχει καμιά ελπίδα σωτηρίας πια. Ήταν μέσα Ιουλίου του 1571, λίγες μόνο μέρες πριν την άλωση της πόλης.